

ВИГНАНЦІ У ВЛАСНІЙ КРАЇНІ. ПРО ЩО ВАРТО ПАМ'ЯТАТИ, ВИСВІТЛЮЮЧИ У ЗМІ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

ПОНЯТТЯ, ФАКТИ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ

Хто такі “внутрішньо переміщені особи” (вони ж “внутрішні переселенці” чи “вимушені переселенці”)?

“Внутрішньо переміщеними особами” (ВПО) називають людей, які змушені покинути свої місця проживання і тікати до інших регіонів своєї країни. Найчастіше така вимушена міграція відбувається внаслідок загрози насильства чи переслідувань – через масові порушення громадського ладу, воєнні дії чи іноземну інтервенцію та окупацію. Через те, що словосполучення “внутрішньо переміщені особи” часто видається задовгим, занадто формальним, чи кострубатим – цю групу людей часто називають також “внутрішніми переселенцями”, або (менш точно) “вимушеними переселенцями”.

Чи можна називати внутрішньо переміщених осіб “біженцями”?

НІ. Ці люди залишаються у межах власної країни, на відміну від біженців: сучасне юридичне визначення “біженця” може дещо відрізнитися у різних регіонах світу, однак ключовою характеристикою поняття “біженець” є вимушена міграція за межі своєї країни походження і, відповідно, пошук притулку за кордоном. Ця відмінність не є формальною:

- По-перше, називаючи внутрішніх переселенців “біженцями” у таких ситуаціях, як теперішня українська, журналіст цим вказує, що не вважає окупований Крим чи частину Донецької та Луганської областей територією України.
- По-друге, надання статусу біженця має певні юридичні наслідки. Зобов'язання держави щодо допомоги біженцям і їх захисту впливають, зокрема, із Конвенції ООН 1951 року “Про біженців”, містяться у Законі України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” та є обов'язковими до виконання. Тим часом внутрішньо переміщені особи не мають в Україні (на момент написання цього тексту – середина вересня 2014 р.) спеціального статусу. Називання внутрішніх переселенців “біженцями” може вводити і аудиторію в цілому, і самих переселенців зокрема, в оману.

(Приклад некоректного слововживання: “Україною котиться хвиля біженців зі Сходу”; “У держави немає офіційного статусу для біженців”).

Про що слід пам'ятати передусім, висвітлюючи проблематику вимушених переселенців в Україні?

Передовсім, варто пам'ятати, що:

- Майже всі внутрішні переселенці (за рідкісними винятками) є громадянами України. Відповідно, вони мають ті самі права, що й інші громадяни України, включно із правом на свободу, захист від катувань, свободу вираження поглядів і захист від дискримінації. Спроби фактичного обмеження цих прав є таким самим правопорушенням, як і вчинені стосовно будь-яких громадян України. Відокремлювати внутрішніх переселенців від громадян України є некоректним (приклад: заголовок “Українці не хочуть здавати житло переселенцям зі Сходу”).
- Вимушене переселення внаслідок окупації чи війни є травматичною, або й трагічною ситуацією для переселенців. Його не варто розглядати як тест на політичну лояльність чи відданість певному політичному табору. Внутрішні переселенці – люди, які не мали наміру покинути свої домівки, але були змушені зробити це, рятуючи себе і своїх близьких. Тож ставлення до усіх переселенців як до “прихованих прихильників Росії” чи, навпаки, “відданих єдиній Україні” може призвести до некоректного висвітлення їх становища.
- Проблематика внутрішніх переселенців, як і біженців з України в інших країнах, активно використовується у політично-пропагандистських цілях. Тому за її висвітлення особливо важливим є дотримання журналістських професійних стандартів: критичне ставлення до повідомлень з неперевіжених джерел; використання лише перевірених даних, зокрема цифр; перевірка фактів (особливо, якщо мова йде про конфліктні ситуації за участі переселенців).
- Внутрішні переселенці походять з різних соціальних, етнічних, майнових, релігійних, професійних та інших спільнот. Вони так само різноманітні, як мешканці інших регіонів України. Намагання, навіть мимохіть, представляти їх як гомогенну спільноту – призведе до викривлення і спрощення їх справжньої ситуації і їх потреб.

Коли можна узагальнювати інформацію щодо переселенців, у журналістських матеріалах взагалі – й, зокрема, у заголовках?

Попри свою різноманітність, внутрішні переселенці поділяють комплекс проблем, пов'язаний із причинами та характером своєї вимушеної міграції. Більшість з них мусила покинути домівку, залишивши позаду більшість майна та усталені соціальні зв'язки. У багатьох (передовсім, але не винятково - вихідців з небезпечних регіонів на сході України) житло, майно або документи виявилися знищеними. На новому місці проживання внутрішнім переселенцям доводиться вирішувати подібні проблеми, пов'язані з відсутністю житла, місця працевлаштування, продовженням навчання дітей, відновленням документів, отриманням на новому місці пенсій чи матеріальної допомоги, отриманням доступу до заблокованих банківських рахунків, тощо. Виникає потреба відновлювати коло спілкування і взаємної підтримки. У багатьох на окупованих чи небезпечних територіях залишилися близькі люди – друзі чи родичі. На жаль, багато хто із них пережив травматичні події, і може потребувати психологічної допомоги, іноді навіть не усвідомлюючи цього.

Ці проблеми, пов'язані з адаптацією та інтеграцією на новому місці, виникають у будь-яких вимушених переселенців, незалежно від їх походження чи переконань. Тож узагальнення, які стосуються цих проблем видаються виправданими.

(Приклад: заголовок “Переселенці потребують житла на зиму”).

Коли неприпустимо узагальнювати інформацію щодо переселенців, у матеріалах взагалі – й, зокрема, у заголовках?

Неприпустимими є узагальнення, у тексті матеріалів чи у заголовках, які створюють враження, що внутрішні переселенці складають окрему групу осіб, відмінну від решти мешканців України, не через свої соціальні обставини, а через переконання, поведінкові моделі, мову, освітній рівень чи особисті якості. Категорично неприпустимо поширювати на всіх переселенців дії окремих людей. Такі дії не лише суперечать журналістським стандартам та створюють викривлений образ ситуації, а й можуть призвести до випадків дискримінації чи проявів ворожнечі щодо окремих осіб лише через те, що вони були змушені тікати від окупації чи війни. (Приклад: заголовок “Біженці зі Сходу показують середній палець Небесній Сотні”).

Непоодинокими є випадки, коли окремі особи або організації виступають від імені усіх внутрішніх переселенців, роблячи заяви, висувачи вимоги чи переповідаючи про вимоги, зроблені іншими. Натепер не існує жодної організації, яка об'єднала би більшість внутрішніх переселенців – тож такі повідомлення потребують особливо ретельної перевірки, а їх безконтрольне поширення є неприпустимим. (Приклад: "Біженці в Закарпатті вимагають нові російські школи").

Чи всі, хто виїхав до території РФ, зробили це через проросійські переконання, і можуть кваліфікуватися, як "зрадники" чи "сепаратисти"?

НІ. Більшість цих людей тікали від бойових дій, багато хто вивозив свої родини, бажаючи лише врятувати життя собі й своїм близьким. Часто напрямком виїзду визначається не ідейними переконаннями, а наявністю тих, хто може допомогти (родичів чи друзів), або ж небезпечністю інших маршрутів виїзду. До речі, ці люди не є внутрішніми переселенцями – бо перебувають на території іншої держави. Стосовно них використання поняття "біженець" є більш виправданим, ніж щодо тих, хто виїхав до інших регіонів України.

Чи всі, хто не виїхав з території, можуть кваліфікуватися, як "зрадники" чи "сепаратисти"?

НІ. Люди залишаються в окупованому Криму чи територіях, підконтрольних озброєним загонам т.зв. "ДНР" і "ЛНР" з різних причин. Вони можуть бути дуже різні: нездатність забезпечити собі виїзд з матеріальних, фінансових чи медичних міркувань; потреба дбати про старших родичів, які нездатні прожити самотійно; страх їхати у безвість і бажання будь-якою ціною залишитися вдома; переконання, що ці території є українськими, і там варто залишатися бодай комусь з відповідними поглядами; і безліч інших.

ВИСВІТЛЕННЯ ПОБУТУ І ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Чого варто уникати, висвітлюючи проблеми і побут внутрішніх переселенців на безпечних територіях України?

Ситуація озброєного насильства та ідейного протистояння полегшує формування стереотипів та схильність до різкіших, радикальніших дій. Аби не сприяти формуванню невинуватого негативного образу внутрішніх переселенців як групи, варто уникати невинуватого наголошення на регіональному походженні особи, "прив'язуючи" її до негативних характеристик (приклад: "попри те, що сам з Донбасу, він ніколи не бажав приєднання до Російської Федерації"); педалювання питань мови чи етнічної належності, якщо вони не становлять невід'ємної складової матеріалу; винесення оціночних суджень стосовно усіх внутрішніх переселенців чи їх окремих груп без поінформованості щодо індивідуальних ситуацій (приклад: "ганьба, що чоловіки, які виїхали з Донбасу, не пішли всі як один добровольцями до зони АТО").

Яке медіа-висвітлення може допомогти внутрішнім переселенцям?

Водночас, у теперішній ситуації особливо важливого значення набуває розповідь про індивідуальні, людські історії переселенців; висвітлення громадських ініціатив допомоги внутрішнім переселенцям та піклування про долю тих, хто залишився у, скажімо, окупованому Криму, не змінивши українського громадянства. Також варто привертати увагу до випадків дискримінації внутрішніх переселенців через особливі ризики, які несе із собою це явище. Це не лише підвищить поінформованість аудиторії, а й може сприяти вирішенню наявних проблем.

Особливу увагу при висвітленні побуту внутрішніх переселенців варто звертати на те, аби не зашкодити героям матеріалів чи іншим людям.

- Висвітлюючи історію окремих людей – варто переконатися, що всі подробиці можна оприлюднювати, що це не загрожуватиме ані самим героям матеріалів, ані їх родичам чи близьким, які, можливо, залишилися на окупованих територіях чи в регіоні, підконтрольному озброєним загонам т.зв. "ДНР" та "ЛНР".
- Особливо обережними треба бути, спілкуючись із дітьми-внутрішніми переселенцями. Події у них вдома могли стати причиною психологічної травми, тож варто зважувати тактовність запитань і можливість негативної емоційної реакції. Не можна робити фото чи відео облич дітей без прямого дозволу батьків чи опікунів, за відсутності такого – щонайменше, уникати показування облич.
- Поважайте гідність тих, про кого робите матеріал. Приховувати проблеми не варто; однак показувати внутрішніх переселенців у некомфортній ситуації (наприклад, пов'язаній з отриманням певних видів гуманітарної допомоги) варто лише з їх дозволу, або ж якщо це має надзвичайне суспільне значення.
- Не можна обіцяти того, що не можете зробити. Вразливі групи, у т.ч. переселенці, можуть сподіватися, що журналісти допоможуть вирішити їх проблеми. Невиконані обцянки допомоги можуть мати дуже негативні наслідки.
- В разі конкретної проблемної ситуації, яку можуть допомогти вирішити організації, установи та ініціативи, які існують натепер – варто не полінуватися і передати інформацію про конкретні потреби особи чи групи осіб тим, хто може спробувати їх вирішити.

Поява внутрішньо переміщених осіб – трагічний момент для країни. Вона несе із собою проблеми, які треба вирішувати на системному рівні, і в разі неспроможності це зробити – стає довготерміною. Однак слід пам'ятати, що у внутрішніх переселенців життя триває, а у деяких - починається. Від наших, спільних із ними, зусиль, у тому числі – від роботи журналістів, залежить, наскільки гідним, реалізованим, безпечним і повним воно буде.

Не всі приклади, наведені у тексті, взято дослівно з реальних джерел.
Текст укладено групою "Дом друзей"/Проектом "Без кордонів"